



Herby małe i wielkie

SZYMON JEŻ,
JAROSŁAW KOCIUBA

Obcenie używany herb Szczecina jest w heraldyce nazywany herbem małym. Przedstawia on tylko niezbędne elementy: tarczę z godłem. Oprócz herbów małych, funkcjonują również ich rozbudowane warianty, zwane herbami średnimi, oraz wersje szczególnie uroczyste – herby wielkie. W przeszłości także Szczecin posiadał oficjalny herb wielki, który nadal jest obecny w przestrzeni miasta.

Herbem Szczecina jest ukoronowana głowa gryfa pomorskiego. Tarcza herbowa jest barwy niebieskiej, zaś głowa gryfa, ozdobiona złotą koroną książęcą – barwy czerwonej. Pomimo burzliwych dziejów miasta, tradycja heraldyczna zachowała ciągłość przez kilkaset lat, a wygląd szczecińskiego herbu ulegał przez wieki tylko niewielkim modyfikacjom. Nadal jednak skrywa on wiele sekretów i ciekawostek, o których warto opowiadać.

Gryf to mityczne zwierzę znane już w starożytności, w połowie orzeł (głowa, skrzydła, przednie łapy), w połowie lew (korpus, tylne łapy, ogon). Fuzja dwóch królewskich zwierząt, władających ptakami i zwierzętami lądowymi – symboliczne

połączenie dwóch światów: nieba i ziemi. Ale czy na pewno gryf łączy w sobie cechy tylko dwóch zwierząt?

Od orleń, głowę gryfa odróżniają uszy – według przekazów są to uszy dzikiego osła. Ten element jest najlepiej widoczny właśnie w herbie Szczecina. Postać gryfa stanowi zatem chimerę nie dwóch, lecz trzech zwierząt. Tradycja przypisywała gryfom wiele cnót, takich jak szybkość (orzeł), siła (lew), czujność (osłe uszy), waleczność, odwaga, wytrwałość. Według legend gryfy były strażnikami skarbów, ich pióra leczyły ślepotę, a wykonane z ich pazurów puchary – wykrywały truciznę. W starożytnych mitologiach gryfy ciągnęły rydwany bogów.

Od średniowiecza gryfy stanowiły jeden z częstych motywów heraldycznych. Zazwyczaj przedstawiane były w postaci wspiętej (rzadziej kroczącej, jak np. w herbie Pyrzyń), stojąc na tylnych łapach, z uniesionymi przednimi kończynami, rozwartym dziobem i rozłożonymi skrzydłami. Zgodnie z zasadami heraldyki, zwierzęta herbowe powinny być przedstawiane w pozycji bojowej, zwrócone w stronę prawą – przy czym w heraldyce strony określa się z punktu widzenia trzymającego tarczę, czyli stojącego za nią, a nie z perspektywy widza. Zatem głowa gryfa w herbie Szczecina spogląda i krzyczy w prawo.

W wypadku herbów wielopolowych, zwierzęta znajdujące się w polach na zewnątrz tarczy powinny być zwrócone do jej środka, choć ta zasada nie zawsze jest przestrzegana. W herbie wielkim Księstwa Pomorskiego gryf szczeciński zwrócony jest w lewo, lecz na samodzielnej tarczy z godłem księstwa szczecińskiego zwrócony byłby w prawo.

Gryf stał się godłem władającego Pomorzem książęcego rodu Gryfitów, a wraz nim także herbem ziem, nad którymi rozciągało się jego panowanie. Wraz z rodem książęcym, poszczególne ziemie i miasta, wchodzące w skład Księstwa Pomorskiego, przyjmowały za swoje herby gryfy, które jednak różniły się między sobą barwą i elementami dodatkowymi. I tak gryf pomorski był barwy czerwonej, a gryf kaszubski – czarnej. Ostatecznie godła poszczególnych części państwa Gryfitów weszły w skład dziesięciopolewego herbu wielkiego Księstwa Pomorskiego.

Godło księstwa szczecińskiego – znajdujące się w górnym prawym (heraldycznie) polu – to czerwony gryf na niebieskim polu, ze złotą koroną na głowie. Od tego godła pochodzą barwy i korona w herbie Szczecina, stolicy całego Księstwa Pomorskiego, najważniejszego z miast pomorskich, w których panujący ród Gryfitów miał swoje siedziby.

Tu kolejna ciekawostka i niespodzianka: gdyby spojrzeć na herb Szczecina z punktu widzenia reguł heraldyki, czyli sztuki tworzenia herbów, trzeba byłoby uznać, że widniejące w nim barwy zostały dobrane niewłaściwie. W tradycyjnej heraldyce występują bowiem cztery barwy: błękit, czerwień, zieleń i czern, oraz dwa metale: złoto i srebro (przedstawiane odpowiednio kolorami żółtym i białym). Zgodnie z heraldyczną zasadą alternacji, niedopuszczalne jest kładzenie barwy na barwę i metalu na metal. Czerwień gryfa oraz niebieskie tło tarczy – a więc barwy widniejące w herbach zarówno księstwa szczecińskiego, jak i Szczecina – regułą tę w wyraźny sposób naruszają. Chociaż na prośbę księcia Bogusława X cesarz Karol V w 1521 r. zaaprobował zmianę herbu korygującą ten błąd – kolor tarczy herbowej zmieniono wówczas na złoty – poprawka ta ostatecznie nie przyjęła się i została zarzucona. Tak oto herb Szczecina zyskał kolejną wyjątkową cechę.



Czerwony Ratusz.



Rektorat PUM.

Jak wspomnieliśmy na wstępie, obecnie używany herb Szczecina, składający się tylko z tarczy z godłem, jest w heraldyce nazywany herbem małym. Większość miast posługuje się taką wersją herbu. Niektóre używają nieco rozbudowanych herbów średnich, ozdobionych dodatkowymi elementami, jak labry, roślinne wieńce czy tzw. *corona muralis* (zwieńczenie przybierające postać murów miejskich z rytmicznie rozmieszczonymi basztami, układającymi się w kształt korony, podkreślające wielowiekowe tradycje miejskie). Nieliczne miasta posiadają szczególnie uroczyste wersje herbu – herby wielkie. Jednym z takich miast w Polsce jest Gdańsk.

W przeszłości także Szczecin posiadał oficjalny herb wielki. W herbie tym ukoronowana tarcza herbowa z godłem – głową gryfa w koronie – podtrzymywana była przez dwa lwy (również ukoronowane), a tarczę zdobił wieniec laurowy. Herb wielki został nadany Szczecinowi w drodze specjalnego przywileju króla Szwecji, Karola X Gustawa, w 1659 r. Była to nagroda za pomoc mieszczan szczecińskich w odparciu brandenburskiego obłężenia. To stąd wzięła się potoczna nazwa tej wersji herbu Szczecina – „herb szwedzki”.

Postać gryfa, jako godło księstwa, oraz głowę gryfa, jako herb Szczecina, można odnaleźć w ornamentach elewacji wielu szczecińskich budynków, szczególnie tych pełniących funkcje publiczne. Na znaczących gmachach, nie tylko tych związanych w przeszłości z władzą Gryfitów, znajdują się przedstawienia herbu wielkiego Księstwa Pomorskiego. Budynki, które przed ostatnią wojną wznoszone były dla urzędów i instytucji regionalnych, zdobią przedstawienia całej postaci gryfa pomorskiego na srebrnym (białym) polu – jest to wyobrażenie herbu pruskiej Prowincji Pomorze. Na fasadach Urzędu Miasta oraz podległych mu instytucji i szkół odnaleźć można ozdobne przedstawienia głowy gryfa z herbu miasta, natomiast najbardziej reprezentacyjne budynki, w szczególności związane niegdyś z władzą miejską, ozdobione zostały herbem wielkim.

Takie właśnie przedstawienia herbu – ukoronowane tarcze herbowe trzymane przez dwa lwy – odnajdziemy na szczytach fasad Czerwonego Ratusza (dodatkowo nad oknami tego budynku umieszczone są herby małe). Ozdobna, kilkusetletnia płaskorzeźba „herbu szwedzkiego” znajduje się także we wnętrzu gmachu. Relief z herbem wielkim umieszczono też wysoko na frontonie pobliskiego budynku rektoratu Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego, wzniesionego na początku XX w. jako siedziba części wydziałów szczecińskiego magistratu. Dwa znacznych rozmiarów herby wielkie zdobią szczyty budynku Wydziału Elektrycznego Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego przy ul. Sikorskiego. Herb wielki umieszczono też na bocznej (północnej) ścianie ryzalitu gmachu Muzeum Narodowego na Wałach Chrobrego. Na tyłach tego budynku, nieco zaślony zapięciem muzeum, znajduje się kolejny herb wielki Szczecina.

Skoro herb wielki jest obecny w przestrzeni miasta, czemu nie uczynić z niego oficjalnego symbolu, przeznaczonego do wykorzystania w szczególnych okolicznościach? Doskonałą okazją będzie przypadająca w 2020 r. 777. rocznica nadania Szczecinowi praw miejskich.



Wydział Elektryczny ZUT.



Muzeum Narodowe.